

Venäjän historia ja tutkimuksen tulevaisuus

Suomessa on totuttu ajattelemaan, että meillä tehdään runsaasti Venäjää koskevaa tutkimusta, että meillä ymmärretään Venäjää paremmin kuin muissa länsimaissa, ja että Suomessa olisi erityistä Venäjä-asiantuntemusta. Ajatuksen taustalla on toisen maailmansodan jälkeinen tilanne, joka pakotti Suomen huomioimaan rajantakaisen suurvallan, kansainvälisen muutoksen ja Neuvostoliiton nousun supervallaksi. Tilanne ohjasi Suomen huomiota voimakkaasti Neuvostoliiton suuntaan, mikä osaltaan lisäsi ajan mittaan venäjän kielen opetusta ja tutustutti monien eri alojen osaajia venäläiseen kulttuuriin.

Ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan Suomen sisäisiin asioihin, mutta erityisesti vuoden 1948 jälkeen suoran vaikuttamisen mahdollisuudet heikkenivät. Etenkin ulkopoliittikkaa jouduttiin Suomessa silti muokkaamaan siten, että Neuvostoliiton tarpeet ja vaatimukset tulivat paremmin huomioituiksi. Samalla pyrittiin turvaamaan Suomen itsenäisyys ja varmistamaan, ettei Suomesta tulisi kansandemokratiaa kuten Puolasta, Unkarista ja muista Neuvostoliiton vaikutuspiiriin joutuneista maista. Neuvostoliiton suorat vaikutusyritykset pyrittiin torjumaan ja löytämään tasapaino, joka mahdollistaisi Suomen säilymisen demokraattisena länsimaana.

Kekkosen presidenttikausien (1956–1981) aikana Neuvostoliiton vaikutus Suomen sisäpolitiikkaan kuitenkin kasvoi. Länsi-Saksasta levinnyt keskustelu suomettumisesta (*finlandisierung*) viittasi alun perin ulkopoliittikkaan. Käsitteellä tarkoitettiin pie-nemmän maan taipumista suurvallan ulkopoliitiikan välineeksi.

Se kuvasikin osaltaan Suomen ja Neuvostoliiton välistä suhdetta. Siitä, kuinka paljon Suomi pystyi hyötymään asemastaan Neuvostoliiton kupeessa esimerkiksi taloudellisesti, ja näennäisesti alisteisesta asemasta huolimatta saamaan läpi hankkeita, jotka Neuvostoliitto muuten olisi torjunut, käydään jatkuvaa keskustelua. Suomettuminen tarkoitti Suomen kohdalla kuitenkin laajempaa sosiokulttuurista ilmiötä kuin pelkkää ulkopoliittista mukautumista. 1960-luvun lopulta lähtien lukuisat poliitikot puoluetäustasta riippumatta hakivat toiminnalleen tukea Neuvostoliitosta, joko suurlähetystön, tai NKP:n, eli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen, eri toimielimien kautta. Poliitikkojen ohella suomettuminen laajeni koskemaan erityisesti mediaa, jossa pidättäytyttiin kritisoimasta Neuvostoliittoa – harjoitettiin siis itsesensuuria. Kritiikitön suhtautuminen Neuvostoliittoon levisi yhteiskunnassa ja laajeni koskemaan myös tiedemaailmaa.

Suomalainen tiedemaailma oli toisen maailmansodan jälkeen suuntautunut vahvasti länteen. Neuvostoliitossakin kiinnitettiin huomiota siihen, että Suomessa ei 1960-luvulle tultaessa ollut juurikaan saatavilla neuvostoliittolaista tutkimusta. Vieraskielistä tutkimuskirjallisuutta dominoi englantia, joskin myös saksankielisellä kirjallisuudella oli vahva asema. Myös ranskan- ja norjankielistä tutkimuskirjallisuutta oli suomalaisissa yliopistoissa saatavilla venäjänkielistä kirjallisuutta paremmin. Asiantilaa lähdettiin korjaamaan 1960-luvun mittaan. Opiskelijavaihdon määriä Suomesta Neuvostoliittoon lisättiin vähitellen. Käytännössä tämä tarkoitti yliopistojen välisen yhteistyön kasvattamista sekä erilaisten tutkijavaihdon muotojen lisäämistä. Tällä ei välttämättä ollut suomettumisen kanssa mitään tekemistä, mutta Neuvostoliiton harjoittaman tiedemaailman kontrollin seurauksista ei Suomessa juuri puhuttu.

Suomeen ei myöskään syntynyt kriittisiä Neuvostoliiton tutkimukseen keskittyneitä instituutioita, jollaisia oli esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa. Meillä toimi Opetusministeriön alaisuuteen kuulunut Neuvostoliittoinstituutti, joka oli periaatteessa tutkimuslaitos. Käytännössä sen tehtävänä oli koordinoita ja edistää Neuvostoliittoa käsittelevää tutkimusta ja

kerätä tietoa. Siitä tuli kuitenkin 1960-luvun lopulla keskeinen osa Suomen virallista ulkopoliittikkaa. Kriittistä tutkimuslaitosta siitä ei muodostunut.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Suomessa olisi tehty kriittistä Neuvostoliittoa koskevaa tutkimusta ennen 1980-luvun loppua. Käytännössä institutionaaliset edellytykset kriittiselle Neuvostoliittoa käsittelevälle tutkimukselle eivät kuitenkaan olleet kovin vahvat. Erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton välisten kipupisteiden kriittistä tutkimusta vältettiin. Neuvostoajana nostettiin menneisyydestä esille mieluummin Suomea ja Neuvostoliittoa (Venäjää) yhdistäviä asioita kuin erottavia tekijöitä. Tässä suhteessa Neuvostoliiton romahdus muodostui merkittäväksi vedenjakajaksi. Neuvostoliiton arkistot aukesivat 1990-luvulla ja yleinen ilmapiiri oli otollinen Neuvostoliiton kriittiselle tutkimukselle. Kun Neuvostoliiton historiaa ei lähteiden saavuttamattomuuden vuoksi päässyt aiemmin todella tutkimaan, 1990-luvulla alkoi suoranaan ryntäys länsimaista Moskovaan, jossa sijaitsivat merkittävimmät neuvostoajan arkistot. Länsimaisten tutkijoiden ohella venäläiset ja muiden entisten neuvostotasavaltojen tutkijat pyrkivät täydentämään Neuvostoliiton historiaa, jota neuvostoajana ei päässyt kunnolla tutkimaan. Aluksi fokuksessa oli erityisesti sotienvälisen ajan Neuvostoliitto. 2000-luvun puolella Stalinin myöhäiskausi ja Stalinin jälkeisen ajan Neuvostoliitto alkoivat kiinnostaa tutkijoita.

Arkistojen avautuminen heijastui vahvasti myös suomalaisen Venäjää ja Neuvostoliittoa käsittelevään tutkimukseen. Erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton välisistä poliittisista kipupisteistä tuotettiin uutta tutkimusta. Sekä sotavuosia, että sodanjälkeistä aikaa käsittelevää tutkimusta tehtiin runsaasti. Suomalaisessa tutkimuksessa korostui ennen kaikkea Suomen näkökulma, mutta toisaalta Suomi asetettiin myös laajempaan eurooppalaiseen ja kansainväliseen kontekstiin. Verrattuna neuvostoajanaan tutkimusta tehtiin selkeämmin länsimaisessa kontekstissa kun Neuvostoliiton kritisoimista ei tarvinnut enää varoa. Suomi ei ollut enää vain erityistapaus, vaan maa, joka olisi halunnut kytkeytyä vahvemmin länteen, mutta joutui mukautumaan olosuhteisiin

ja Neuvostoliiton vaatimuksiin. Samalla esiin nousi kysymyksiä siitä, menikö suomettuminen liian pitkälle ja oltiinko Neuvostoliiton suhteen turhankin varovaisia. Uutena piirteenä oli, että venäläisten tutkijoiden kanssa päästiin tekemään tutkimusta samalta viivalta ilman, että asetelmaan olisi heijastunut poliittisia valta-asetelmia. Venäläisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten kanssa rakennettiin monipuolista yhteistyötä. Tämä kehitys jatkui pitkälti vuoteen 2022 saakka.

Erytystä suomalaisessa, Neuvostoliittoa käsittelevässä tutkimuksessa on se, että tutkimuksen painopiste on ollut ennen kaikkea Suomen ja Neuvostoliiton ylätasoin suhteissa. Kiinnostusta alempien tasojen vuorovaikutuksen tai sosiokulttuuristen tekijöiden tarkasteluun on ollut huomattavasti vähemmän, ainakin julkaisujen määrällä mitattuna. Suomessa on ollut kiinnostusta suomettumisen kysymyksiin ja poliitikkojen toimintaan. Lisäksi Suomessa on tehty myös jonkin verran Neuvostoliittoa käsittelevää tutkimusta, joka ei ole liittynyt erityisesti Suomeen, vaan on kiinnittynyt kansainväliseen Neuvostoliittoa käsittelevään tutkimukseen. Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden sosiokulttuurinen tarkastelu ja esimerkiksi arkipäiväisten kokemusten tutkimus on kuitenkin ollut huomattavan vähäistä.

Erytyisen yllättävää on ollut vähäinen kiinnostus Neuvostoliitossa asuneita suomalaisia kohtaan. Vallankumousta edeltävällä Venäjällä asui huomattava määrä suomalaisia, joista osa jäi Neuvosto-Venäjälle. Maahan siirtyi myös suuri määrä suomalaisia ensin Suomen sisällissodan jälkeen, sitten erityisesti Pohjois-Amerikasta lamavuosina 1929–1932. Monet näistä Neuvostoliiton suomalaisista joutuivat Stalinin vainoissa joko vankileireille tai teloitetuiksi. Onko ajatuksena sitten ollut, että Neuvostoliitossa asuneet suomalaiset olivat vain sisällissotaa paenneita punaisia, kommunisteja, jotka saivat mitä ansaitsivat? Tuskin sentään. Kiinnostusta Neuvostoliitossa asuneisiin suomalaisiin kohdistuneita vainoja kohtaan näyttäisi silti olleen pitkään enemmän Venäjällä kuin Suomessa – ainakin tehdyn tutkimuksen perusteella.

Kansallisarkiston toteuttama ja valtioneuvoston rahoittama Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -hanke (2020–2025) on ensimmäinen

mäinen kattava yritys tarkastella suomalaisten kohtaloita Neuvostoliitossa, olkoonkin että suomalaisten määrittely Neuvostoliiton kansallispolitiikan vuoksi on vaikeaa (miten inkeriläiset, karjalaiset, saamelaiset jne. aikanaan luokiteltiin). Vaikka hanke onkin vielä kesken, tutkimustilanne on viimeisten vuosien aikana alkanut kääntyä päällelleen.

Käsillä oleva kokoelma on sikäli harvinainen, että vaikka suomalaisten kohtaloita ja toimintaa sotienvälisen ajan Neuvostoliitossa on tutkittu aiemminkin, kokonaista teemalle omistettua, moninäkökulmaista kokoelmaa ei liene aiemmin julkaistu. Kokoelma myös julkaistaan ajankohtana, jolloin Neuvostoliittoon liittyvä tutkimus on suurimmassa tienristeyksessä sitten Neuvostoliiton romahtamisen vuonna 1991.

Historia nyky-Venäjällä

Venäjän suorittama Krimin valtaus ja Ukrainan sodan aloitus vuonna 2014 eivät saaneet aikaan merkittäviä vastareaktioita länsimaissa. Pakotteista huolimatta Venäjän toimia ei erityisen päättäväisesti tuomittu. Tilanteella ei myöskään ollut merkittävää vaikutusta Venäjää tai Neuvostoliittoa käsittelevään tutkimukseen. Lähinnä entisissä neuvostotasavalloissa ja itäisessä Keski-Euroopassa Venäjä-vastaiset asenteet kovenivat samalla, kun pelko Venäjän mahdollisista vastaavista toimista muualla lisääntyi. Vaikutti siltä, että yliopistot Venäjällä saivat jatkaa kuten ennenkin, eikä akateemisiin vapauksiin puututtu. Samaan aikaan mediasensuuri kuitenkin lisääntyi, mahdollisuudet vapaaseen tiedonvälitykseen kapenivat jatkuvasti, ja hallinnolle kriittisiä kansalaisyhteiskunnan edustajia vainottiin. Erityisesti Stalinin aikaisia ihmisoikeusrikkomuksia tutkinut ihmisoikeusjärjestö Memorial oli jatkuvasti viranomaisten hampaissa ja yhä pahenevan häirinnän kohteena. Memorial pyrki edistämään tutkimusta yhdestä Venäjän ja Neuvostoliiton 1900-luvun merkittävimmistä kipupisteistä. Vaikka Memorial ei ole tutkimuslaitos, sen koh-

taama vaino kertoo paljon nyky-Venäjän suhtautumisesta menneisyyttä koskevaan tietoon.

Putinin kolmannen presidenttikauden alusta lähtien historiaa ja menneisyyttä koskeva tieto on ollut hallinnon merkittävän huomion kohteena. Erityisen aktiivisen roolin menneisyydenhallinnan suhteen otti Putinin hallinnon kulttuuriministerinä vuosina 2012–2020 toiminut Vladimir Medinski. Alun perin Moskovan valtionyliopiston kansainvälisten suhteiden institutista (MGIMO) valmistunut Medinski väitteli tohtoriksi historian oppiaineesta vuonna 2011. Väitöskirjan keskiössä oli Venäjän uuden ajan historiasta kirjoittaminen, siis käytännössä historiografia, ja ”objektiivisuuden ongelmat”, kuten hän asian määritteli. Objektiivisuuden korostaminen on ollut vuodesta 2012 lähtien Venäjän uuden historiapolitiikan ytimessä. Objektiivisuutta – ja ”totuutta” – alleviivataan jatkuvasti hallinnon esittämässä historiatalkunnoissa. Samalla kyseenalaistetaan historian monitulkintaisuus ja torjutaan kaikki mahdollisuudet tulkita menneisyyden asioita jotenkin toisin. Lähestymistapa historiaan torjuu kaikki mahdollisuudet dialogiin ja pyrkii tekemään historiasta valtion propagandavälineen. Lisäksi historiatalkintojen ulottuminen ulkopoliittisten linjausten perusteluihin on johtanut Ukrainassa yhteen kylmän sodan jälkeisen Euroopan vakavimmista kansainvälisten suhteiden kriiseistä. Miten tähän on päädytty?

Noustessaan kulttuuriministeriksi vuonna 2012 Medinski perusti yhden nykyhallinnon keskeisistä historiapolitiittisista yksiköistä: Venäjän sotahistoriallisen seuran (RVIO). Medinski on toiminut seuran johtajana tähän päivään asti. Seuran keskeisenä tavoitteena on kansalaisten, erityisesti nuorten, venäläispatrioottinen kasvatus. Seura korostaa Venäjän sotilaskunniaa, menneitä – erityisesti menestyksekkäitä – sotia ja ”suurten johtajien” saavutuksia. Seura on pystyttänyt kymmenen vuoden aikana lukuisia patsaita ja muistomerkkejä merkittäville sotatapahtumille ja menneisyyden suurmiehille Aleksanteri Nevskistä Vladimir Pyhän kautta maailman käytetyimmän konetuliaseen kehittäjä Mihail Kalashnikoviin.

Vaikka virallisesti RVIO on seura, eli osa kansalaisyhteiskuntaa, todellisuudessa se on pitkälti Kremlin ja oligarkkien rahoittama puolivirallinen toimija. Ongelmana onkin, että RVIO on käytännössä hallinnon työväline valtiollisen historiapolitiikan toteuttamiseksi. Muistomerkkihankkeiden ohella RVIO on järjestänyt erilaisia nuorten leirejä toisen maailmansodan tapahtumiin liittyen. Seuran näkemykset eri historian henkilöistä ja tapahtumista sisältävät faktoja, mutta näkemyksissä korostetaan isänmaallista venäläistä näkökulmaa ja jätetään usein pois keskeistä historiallista kontekstia. Kilpaileville tulkinnoille ei jää tilaa. Lisäksi hallinto osaltaan alleviivaa RVIO:n toiminnan julkista luonnetta siten, että hallinnon edustajia osallistuu säännöllisesti seuran tilaisuuksiin. Esimerkiksi muistomerkkien vihkimisessä on Medinskin ohella usein paikalla Putin, Venäjän ortodoksisen kirkon johtoa ynnä muita merkkihenkilöitä. Tapaukset saavat myös laajan mediahuomion, jollaista ei kansalaisyhteiskunnan toimijoille suotaisi. RVIO:n ja Medinskin toiminta ei kuitenkaan rajaudu patsaiden pystyttämiseen. Toimintaan kuuluu erittäin aktiivinen osallistuminen historiasta käytävään keskusteluun Venäjällä. Medinski itse esiintyy asiantuntijana, ja hän on pyrkinyt rakentamaan itsestään valtakunnan ylimmän historia-auktoriteetin esiintymällä aktiivisesti televisiossa ja sosiaalisessa mediassa kommentoimassa historia-aiheita. Yksi hänen keskeisistä tavoitteistaan onkin liittynyt historian opetuksen uudistamiseen Venäjällä.

Kulttuuriministeriksi noustuaan Medinski pyrki käynnistämään oppikirjauudistuksen, jonka tavoitteena oli yksi, yhtenäisen ja valtion hyväksymä historian oppikirjasarja. Pyrkimyksenä oli poistaa moninäkökulmaisuus ja päästä yhteen, yhdenmukaiseen narratiiviin, jolla vahvistettaisiin nuorten isänmaallisuutta ja uskoa Venäjän tulevaisuuteen. Uudistus herätti vuosina 2012–14 siinä määrin vastarintaa akateemisissa piireissä ja opettajien keskuudessa, että Medinski joutui hetkellisesti perääntymään hankkeesta. Samalla hän ajautui myrskyn silmään historian väitöskirjansa vuoksi, josta suuri osa osoitettiin plagiaatiksi. Myös hänen aiemmat, 1990-luvulla julkaistut valtio-opin väitöskirjansa

osoitettiin pitkälti plagiaateiksi. Tapaukset nakersivat Medinskin arvovaltaa akateemisissa piireissä. Lopulta, vuonna 2017 hänen väitöskirjaansa esitettiin hylättäväksi Venäjän korkeimpien akateemisten elinten toimesta. Hallinto puuttui peliin ja Medinski sai pitää tohtorinarvonsa. Medinskin väliaikaisesti himmentynyt tähti lähti uudestaan nousuun COVID-19 pandemian aikana, kun Putin alkoi osoittaa kasvavaa kiinnostusta Venäjän historiaan. Samalla Medinski sai lopulta ajettua läpi myös oppikirjahankkeensa. Sarjan viimeiset, nykyläisiä (1914–) käsittelevät osuudet otettiin käyttöön syksyllä 2023.

Medinskin ajamassa oppikirjahankkeessa on kyse historian manipuloimisesta kirjoitushetken poliittisiin tarpeisiin. Vaikka historian voi aina väittää olevan poliittista ja heijastavan kirjoittamishetken yhteiskunnallista ja kulttuurista tilannetta (esimerkiksi tutkimuskohteiden ja -näkökulmien valinnan kautta), tieteellistä tutkimusta kontrolloi tutkijayhteisö, joka varmistaa väitteiden paikkansapitävyyden ja puuttuu väärinkäytöksiin. Venäjällä tämä mahdollisuus on estetty pitämällä akateemiset piirit poissa julkisesta keskustelusta, jos he eivät ole valmiita toistamaan hallinnon näkemyksiä ja mukautumaan poliittisiin vaatimuksiin. Keskustelua tulkinnoista voi käydä ainoastaan tarkkaan valikoitu joukko hallinnon siunauksella.

Uudet historian oppikirjat ovat ulkoisesti tyylikkäitä ja niihin on käytetty huomattavia resursseja. Niissä on laadukkaat kuvat ja sisältö on näennäisesti huolella kirjoitettua, ja mukana on monipuolisesti tehtäviä oppilaille. Tapahtumiin ja henkilöihin liittyvät tulkinnat on kuitenkin tarkkaan valikoitu, eikä lukijalle jää epäselväksi ketkä ovat tarinan sankareita ja ketkä konnia. Menneisyyden tapahtumia myös tulkitaan voimakkaasti nykyhetkestä käsin, eikä edes pyritä ymmärtämään historiallisten toimijoiden motiiveja. Oppikirjojen yhdenmukaistaminen aloitettiin vanhemmasta historiasta, jossa narratiivi oli mahdollista rakentaa vallankumousta edeltävän Venäjän panslavistisen tulkintakehikon pohjalle. Tulkinnat olivat neuvostoaikana kouluja käyneille enimmäkseen tuttuja, joskaan marxilaisia sävyjä ei uusissa oppikirjoissa ollut. Länsimaissa tämänkaltaista, suurta kansallista

narratiivia ei historian oppikirjoissa ole ollut läsnä enää vähään aikaan. Suurin remontti uusissa oppikirjoissa kuitenkin koski uusinta historiaa, 1900- ja 2000-luvun tulkintoja.

Uudessa historian oppikirjasarjassa 1900-luvun käsittely jaetaan kahteen osaan. Medinski on kummankin oppikirjan ensisijainen kirjoittaja. Vuodet 1914–1945 käsitellään 10. luokalla. 11. luokalla käsitellään ajanjakso vuodesta 1945 nykyaikaan. Uusin kirja tulee todella tähän päivään, sillä merkittävä osa kirjan loppupuolesta käytetään ”Ukrainan erikoisoperaation” käsittelyyn. Putinin uudistusten ja politiikan ohella koululaisille esitellään ”erikoisoperaation” sankareita ja osoitetaan lännen Venäjän vastaisia toimia. Oppikirjan kannessakin komeilee neuvostoaikaisen avaruusmuistomerkin taustalla Putinin suurhanke, Krimin Venäjään yhdistävä silta. Itse sisältö yksinkertaistaa tapahtumakulkuja, jättää pois keskeisiä asioita ja mytologisoi menneisyyttä sopimaan hallinnon tulkintoihin. Oppikirja myös korostaa, ettei oppilaiden tule luottaa muihin lähteisiin, vaan alleviivaa kirjan edustavan totuutta. Kirjassa on mukana runsaasti linkkejä ja QR-koodeja, jotka lähes poikkeuksetta vievät valtion eri sivustoille, jotka toistavat hallinnon näkemyksiä.

Varsinaisia asiavirheitä kirjassa on pyritty välttämään. Sen sijaan jätetään kertomatta asioita tai vääristellään asiayhteyksiä. Esimerkiksi Stalinin valtakautta käsiteltäessä oppikirja korostaa teollistumista ja sodan jälkeistä jälleenrakennusta. Sen sijaan kollektivoinnin ihmisuhrit, väestön pakkosiirrot ja vähemmistöjen vainoaminen jätetään käsittelemättä. Neuvostoajasta nostetaan esille todellista kehitystä, mutta jätetään ongelmakohdat huomiotta. Tulkinnat ovat venäläispatrioottisia – vähemmistökansojen osuutta Neuvostoliiton positiivisessa kehityksessä ei juuri esitellä. Kirjan jälkimmäinen osa, eli vuodesta 1945 tähän päivään ulottuva osa, on 450 sivua pitkä. Putinin aikakautta käsitellään lähes 100 sivun verran, ja tästä Ukrainan erikoisoperaatiolle ja sen sankareille on omistettu yli 25 sivua. Painotus on huomattava, kun monia nykypäivään liittyviä teemoja käsitellään myös yhteiskuntaopissa ja muissa oppiaineissa – kyse on kuitenkin historian oppikirjasta. Painotus osaltaan korostaa nykypäivästä

käsin tehtävää menneisyyden tulkintaa ja menneisyyden alisteisuutta historiapolitiittisille tarpeille.

Voi tietysti hyvällä syyllä kysyä, mitä tekemistä omanlaista genreä edustavalla historian oppikirjatekstillä on historiantutkimuksen kanssa. Medinskin ja RVIO:n viitoittamalla tiellä on edetty siellä, missä menneisyyttä koskevan tiedon yhteiskunnallinen vaikutus on suurin. Jos tutkijat keskustelevat pääsääntöisesti keskenään, ilman että heidän keskusteluillaan on laajempaa yhteiskunnallista relevanssia tai mahdollisuutta vaikuttaa suuren yleisön näkemyksiin, ei heidän poliittinen merkityksensä ole Putinin hallinnon näkökulmasta katsottuna kovinkaan suuri. Sen sijaan oppikirjauudistus koskee kokonaisia venäläisiä ikäluokkia. Toisin sanoen, noin miljoona koululaista opiskelee historiaa vuosittain uusien oppikirjojen tulkintakehikkoa käyttäen. Tämä koskee myös Ukrainalta valloitetujen alueiden koululaisia.

Oppikirjauudistus on vain osa suurempaa kokonaisuutta. Tapahtumakulku, jossa historia on yhä tiukemmin valtion kontrollissa, on voimakkaasti erottamassa Venäjää länsimaista. Näyttäisi siltä, että pitkään yliopistot pidettiin irrallaan ilmiöstä ja niiden annettiin toimia vuorovaikutuksessa länsimaiden kanssa. Akateemiset piirit Venäjällä pidettiin erossa julkisesta keskustelusta, eikä niillä ollut mahdollisuutta puuttua valtion historiapolitiittisiin tulkintoihin. Lopulta on ajaututtu kylmää sotaa muistuttavaan tilanteeseen: Neuvostoliiton tulkinnat menneisyydestä olivat varsin kaukana länsimaisista tulkinnoista, eikä tulkintojen välillä ollut selkeää vuorovaikutusta. Nyt Venäjällä tehtävät historiantulkinnat ajautuvat koko ajan kauemmaksi länsimaiden tulkinnoista, eikä ilmiölle näy päätepidettä.

Venäjän historian tulevaisuus

Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 aiheutti länsimaissa shokkireaktion. Akateemiset yhteydet, jotka olivat jatkuneet vilkkaina myös vuosina 2014–2020 (COVID-19 pandemia vaikutti osaltaan siihen, että vuosina 2020–2022 liik-

kuvuus oli joka tapauksessa vähäisempää), katkesivat lähes välittömästi. Esimerkiksi Suomessa institutionaalinen yhteistyö venäläisten yliopistojen kanssa kiellettiin, ja matkustamisen jatkuvasti vaikeutuessa historian tutkimuksen kannalta olennainen arkistotyö muuttui mahdottomaksi. Samalla alkoi kansainvälisesti orientoituneiden venäläisten tutkijoiden joukkopako Venäjältä. Huomattava määrä tutkijoita jätti Venäjän voidakseen jatkaa riippumatonta tutkimusta. Nämä kaksi tekijää johtavat väistämättä kysymykseen, kuka tulevaisuudessa tutkii Venäjän historiaa – ja miten tutkiminen on mahdollista?

Toistaiseksi osa tutkijoista – itseni mukaan lukien – on voinut jatkaa tutkimusta olemassa olevan, aiemmin kerätyn tutkimusaineiston avulla. Uusien tutkimusprojektien käynnistämisen keskeisenä haasteena on löytää lähdeaineistoja, jotka eivät sijaitse Venäjällä. Ei ole realistista olettaa, että arkistotutkimus Venäjällä olisi lähivuosina mahdollista muille kuin Venäjällä asuville tutkijoille. Tämä taas väistämättä vaikuttaa mm. tutkimusaiheiden valintaan. Tilanteen positiivisena puolena voidaan nähdä Moskova-keskeisyyden mureneminen Neuvostoliittoa koskevassa tutkimuksessa – näkökulmia on pakko ohjata Neuvostoliiton reuna-alueille, kun venäläiset aineistot ovat pitkälti tutkijoiden ulottumattomissa. Tämä ei kuitenkaan poista kysymystä siitä, miten Venäjän historiaa jatkossa tutkitaan – tai kerrytetään Venäjää koskevaa asiantuntemusta – jos venäläisiin aineistoihin ei päästä käsiksi.

Elämme selkeästi murrosvaihetta Venäjää ja Neuvostoliittoa käsittelevän historian tutkimuksen osalta. Tässä kokoelmateoksessa julkaistut artikkelit osoittavat toisaalta, että suomalainen Neuvostoliittoa käsittelevä historian tutkimus elää ja voi hyvin. Samalla useampi artikkelista tuo esille huolen jatkosta – tai muutoksista, joita viimeiset vuodet ovat tutkimustyölle aiheuttaneet arkistojen sulkeutuessa ja yhteistyön katketessa. Pidemmän päälle uhkana on Venäjän muuttuminen muusta Euroopan historiasta erilliseksi saarekkeeksi. Kylmän sodan vuosina Euroopan läntiset ja itäiset osiot tulkitsivat menneisyyttä eri tavoin ja keskusteluyhteys oli heikko – erityisesti Neuvostoliiton ja länsimai-

den välillä. Aika näyttää, jääkö 1991–2022 välivaiheeksi, jolloin Venäjän kanssa oli mahdollista tehdä yhteistyötä myös historian-tutkimuksessa. On joka tapauksessa selvää, että Venäjän ja Neuvostoliiton historian tutkimukselle on tarvetta. Putinin hallinnolle ei tule luovuttaa yksinoikeutta Venäjän historian tulkintaan, vaan on syytä tuottaa tutkimusta, joka käy kriittisesti läpi Venäjän ja Neuvostoliiton kehitystä ja voi haastaa historian väärinkäytöksiä myös tulevaisuudessa.